

Fatima Tinjak

FOND ORIJENTALISTIKE U GAZI HUSREV-BEGOVOJ BIBLIOTECI

Sažetak

U radu je dat kratak opis fonda štampane knjige na orijentalnim jezicima Gazi Husrev-begove biblioteke. Mnogo je faktora koji su utjecali na zakašnjelu pojavu štampanja knjiga u Osmanskom carstvu, tako da se ona javlja tek početkom 18. stoljeća. Gazi Husrev-begova biblioteka očuvala je izdanja prve štamparije Ibrahima Muteferike u Osmanskom carstvu, koji su pravi štamparski rariteti, a neki istraživači ih obrađuju i kao turske inkunabule. Osim toga, ovaj fond posjeduje i vrijednu zbirku naslova pisanih arebicom koja čini vrlo važan segment u izučavanju bosanskog jezika i književnosti. Sve do polovine 20. stoljeća fond štampane knjige na orijentalnim jezicima obrađivan je zajedno s rukopisnom knjigom, o čemu svjedoče i inventarne knjige Gazi Husrev-begove biblioteke. Dugo vremena ove štampane knjige su, zajedno s rukopisima, bile jedini izvori za istraživanje islamskih nauka na ovom području. Većina građe ovog fonda je automatski obrađena a njena baza podataka je dostupna istraživačima.

Ključne riječi: orijentalistika, turske inkunabule, Gazi Husrev-begova biblioteka, Ibrahim Muteferika, štamparstvo, arebica, biblioteke

Uvod

Čitaj, u ime Gospodara tvoga Koji stvara! (El-'Alek, 1)

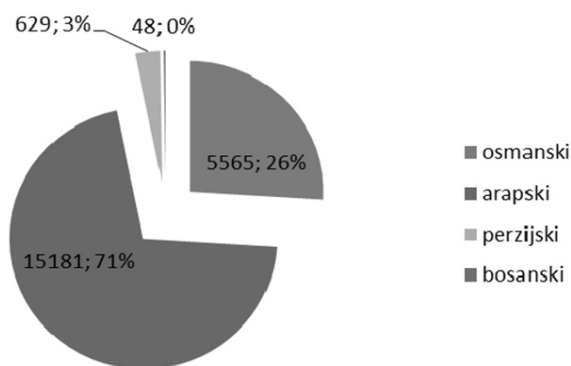
Od sastavljanja vakufname Gazi Husrev-bega pa sve do polovine 19. stoljeća, u riznicu njegove biblioteke slijevala se, iz raznih krajeva islamskog svijeta, samo rukom pisana knjiga, dok je štampana bila raritet. Uzrok tome je bilo nepostojanje štamparija kako na području Bosne i Hercegovine tako ni u Osmanskom carstvu. Prepisivanje knjiga postalo je raširena profesija, ali i poziv kojim se širila nauka i ispunjavala zadaća prenošenja vlastitih iskustava te ostavljanja tragova sljedećim generacijama. Tako su prepisivali muderisi i učenici u medresama, derviši u tekijama, ali su se prepisivala i djela po narudžbi koja su kasnije bila predmetom prodaje.¹

¹ Minka Memija, *Bosanski vjesnici : Počeci štampe kod bosanskih muslimana*, Sarajevo, 1996., str. 11-12.

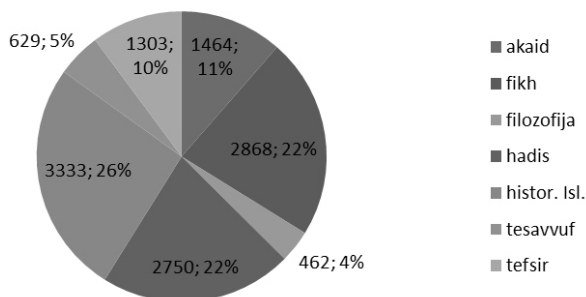
Gazi Husrev-begova biblioteka ima 6 osnovnih fondova svoje građe od kojih je najznačajniji fond *rukopisa* na arapskom, turskom, perzijskom i bosanskom jeziku. Zatim, fond *štampane knjige* (monografske publikacije) koji je podijeljen na dva dijela, i to fond orijentalistike i evropski fond. Tu je još fond *serijskih publikacija*, fond *arhivske građe*, fond *fotoke*, fondovi *ostale neknjižne građe* te fond *Arhiva Islamske zajednice*.

Fond orijentalistike sadrži štampane knjige na arapskom, turskom (arapskim pismom i latinicom) i perzijskom jeziku te knjige na bosanskom jeziku štampane arapskim pismom (arebica). Fond broji oko 20.000 knjiga, od čega je kataloški obrađeno i korisnicima dostupno preko 19.000 knjižnih jedinica. Među knjigama ovoga fonda nalaze se djela iz klasičnih islamskih nauka (akaid, ahlak, hadis, tefsir, fikh, historija islama, islamska kultura i civilizacija) i djela koja se bave društvenim naukama (filozofija, etika, historija, sociologija, politika). Osim toga, nalaze se i djela iz lingvistike, književnosti (arapske, turske, perzijske i bosanske) te djela iz nekih prirodnih i tehničkih nauka (matematika, arhitektura).

Jezička struktura Fonda orijentalistike

Tematska struktura Fonda orijentalistike

Počeci štampanja knjiga na orijentalnim jezicima

Osnivanjem prve štamparije u Osmanskom carstvu 1727. godine način nastanka knjige nije se bitnije promijenio. Prepisivanje kao preovlađujući način umnožavanja knjiga ostat će sve do početka 20. stoljeća.

U vrijeme pred osnivanje štamparije u Istanbulu Ibrahim Muteferrika napisao je jednu kratku risalu pod nazivom *Vesiletü't-tiba 'a*, kojom je pojašnjavao i ukazivao na koristi štamparija i štampanih knjiga. Risala je došla i do ruku velikog vezira sadriazama Nevšehirli Damat Ibrahim-paše, koji je, inače, bio pristalica novih ideja. Napisano mu se svidjelo te je ovu kratku risalu predstavio tadašnjem sultanu Ahmedu Trećem. Nakon konsultacija sa šejhu-l-islamom i drugim visokim vjerskim predstavnicima izdata je fetva na osnovu koje je Sultan izdao ferman a kasnije i hatt-i šerif kojim odobrava osnivanje štamparije (*der-i aliye el mahrusa*).² Među prvima koji su pokrenuli štampariju bio je upravo *Ibrahim Muteferrika*.³ On je od ranije dobavljenih slova za slaganje štampe iz Njemačke kao i stranih štampara koji će raditi u njoj u vrlo kratkom roku pokrenuo svoju štampariju imena *Darü-t-tiba 'ati-l-ma 'mure*, koja je djelovala sve do 1742. godine i u tom periodu odštampana oko 12.000 svezaka.⁴

2 Edvard Carleson, *Ibrahim Muteferrika Basimevi ve Bastığı İlk Eserler* = [Ibrahim Muteferrika's Printing House and its First Printed Books], Ankara, 1979., str. 9.

3 Ovjekovječen je kao *štampar merhum Ibrahim-efendija, sin Abdurahmanov* (basmacı merhum Ibrahim Efendi ibn-i Abdurrahman), 1674?-1745?, intelektualac, prevodilac, politički analitičar, izdavač. Roden je u tadašnjem mađarskom gradu Koložvar (Kolozsvár, Cluj, Klausenburg) u Transilvaniji, koja danas pripada Rumuniji. U Osmansko carstvo došao je kao dvadesetogodišnjak i prodat kao rob a o njegovom životu prije toga zna se onoliko koliko je sam o sebi ispričao u predgovoru jedne knjige. Nakon što je primio islam i školovao se, uspijeva se zaposliti (18. 04. 1716.) kao visoki sudski službenik (mutferrika). Kao mutferrika služio je u mnogim gradovima među kojima su i Beograd, Solun i Dagestan. Bio je jedan od promotora Tursko-francuske alijanse protiv Austrije i Rusije tokom 1737.-1739. godine te zajedno s Humbaradži Ahmed-pašom jedan od promotora tursko-švedske saradnje protiv Rusa (1738.). Službu pisara u komandi Osmanske artiljerije obavljao je sve do 1743. godine. Od 1744.-45. postavljen je na mjesto historičara pri Carskoj kancelariji a nakon te godine samo nadgleda poslove te službe. Ukopan je u Ajnalikavak mezaristanu. Istraživači se ne slažu u vezi s pitanjem godine smrti Muteferrike. Na njegovom nišanu stoji datum 25. muharrem 1160. (6. 02. 1747.) za koji kažu da je datum njegova postavljanja. Drugi navode 1158./1745. godinu, a na osnovu stiha pjesnika Nevresija: *Basdı Ibrahim Efendi sahn-ı firdevse kadem*, koji kada se izračuna prema ebdžedu daje gore navedeni datum. Ibrahim Muteferrika je stekao slavu svojom štamparijom. Na osnovu toga prozvan je štampar Ibrahim-efendija (*basmacı Ibrahim Efendi*).

4 Štamparija je po osnutku radila 14 godina (do 1743.). U tom periodu odštampana je 17 djela (11 djela iz historije, 3 djela iz lingvistike i 3 djela od korisnih nauka).

Zanimljivo je napomenuti da je Muteferrika bio obazriv u izboru djela koja će štampati. On je želio izbjeći bilo kakve rasprave oko štampanih djela tako što je birao djela geografskog ili historiografskog sadržaja ili je štampao rječnike.⁵ Ova djela su bila pristupačna i korisna svima, a *štampanu* knjigu je na ovaj način približio kritičarima i tvrdokornim tradicionalistima. U ovu svrhu, također, osnovana je i komisija učenjaka i specijalista koji su nadzirali štampanje knjiga. Komisija je bila zadužena da iščita rukopis koji ide u štampu te da pregleda i prve štampane primjerke (korektura). Ta mjera opreza dala je izuzetan rezultat te su prve štampane knjige štamparijā Istanbula i Kaira knjige s najmanje štamparskih grešaka sve do danas.⁶

Štamparstvo se, inače, u islamskom svijetu pojavilo vrlo kasno u odnosu na Evropu i to iz moguća dva razloga: prvi je taj što je ulema imala otpor naspram mehaničkog umnožavanja Kur'ana, ali i ostalih *svetih* tekstova (lingua sacra) pisanih arapskim pismom, a drugi razlog jeste taj što je prepisivanje stoljećima bilo rašireno i unosno zanimanje te je razumljivo zašto su se ove zanatlije bojale i opirale uspostavi štamparske djelatnosti.

Uporedo sa Istanbulom, vremenom se osnivaju nove štamparije i u ostalim centrima islamskog svijeta kao u Kairu, Bejrutu, Lahoru, Islamabadu.

Osnivanje prve štamparije u Bosni i Hercegovini formalno započinje sa novom organizacijom uprave u Osmanskom carstvu u 19. stoljeću. Naime, zakonom iz 1865. godine Bosna i Hercegovina postaje vilajetom, a kao aneks vilajetskog zakona stoji uredba kojom svaki centar vilajeta ima osnovati štampariju i pokrenuti zvanični list koji će svojim informacijama eliminirati utjecaje susjednih zemalja i osigurati tješnju vezu s Portom i vladajućim sistemom.⁷ Tadašnji namjesnik Topal Osman-paša (upravljao od 1860.-1868.), koji je inače mnogo učinio na ekonomskom i kulturnom prosperitetu Bosne i Hercegovine, sklapa ugovor sa štamparom Ignjatom Sopronom iz Zemuna o pokretanju prve štamparije u Sarajevu. Nakon tehničkih priprema štamparija je pokrenuta 1866. godine i u početku je radila pod imenom *Pečatnja I.K. Soprona*, da bi u oktobru, u prvoj godini svoga rada, nastavila djelovati kao *Vilajetska štamparija*.

Prvi list koji je izišao iz ove štamparije zvao se *Bosanski vijestnik*. Glavni urednik mu je bio Miloš Mandić a u periodu od 7. aprila 1866. do marta 1867. godine koliko je izlazio štampan je ukupno 51 broj.

Primarna zadaća i razlog zbog kojeg je osnovana Vilajetska štamparija bilo je izdavanje službenog lista Bosanskog vilajeta. To je bio list *Bosna*, koji

5 Emina Memija, *Od slike do knjige*, Sarajevo, 2003, str. 70.

6 Kasim Dobrača, Skriptorij u Foči u XVI stoljeću, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knjiga 1, Sarajevo, 1972., str. 68-69.

7 Memija, *Bosanski vjesnici (...)*, op. cit. str. 20-21.

je izlazio od 16. maja 1867.- 18. jula 1878. godine. List je štampan dvojezički - na turskom jeziku (arapskim pismom) i bosanskom (ćirilicom). Izišlo je ukupno 615 brojeva, 1 vanredni i 16 poluzvaničnih. Od kraja 1867. godine *Bosna* je promijenila uzglavlje na kojem je od tada pisalo: *List za vilajetske poslove, vijesti i javne koristi*.

U fondu orijentalistike nalazi se 14 dijela iz ove štamparije a izlazili su u periodu od 1282/1866.-1341/1922. godine.

Značajno je spomenuti i *Islamsku dioničku štampariju (tiskaru)*, koja je osnovana u julu 1905. godine. Bez prekida je radila do 1948. godine, kada je otkupila vojna komanda. U njoj su štampani skoro svi bošnjački listovi: Bosansko-hercegovački glasnik, Musavat, Gajret, Jednakost, Ogledalo, Vrijeme, Muslimanska svijest, Vakaf, Pravda, Islamski svijet, Samouprava, Glasnik JMO, Novo vrijeme, Domovina, Naša pravda, islamski kalendari i veliki broj izdanja čiji su autori bili uglavnom Bošnjaci.⁸

U našem fondu nalazi se devet naslova štampanih arapskim pismom iz Islamske dioničke štamparije objavljenih u periodu od 1908.-1938. godine

Najstarije štampane knjige u Gazi Husrev-begovoj biblioteci

Stara štampana knjiga na orijentalnim jezicima fizički se nije mnogo razlikovala od rukopisne knjige. Ovdje možemo govoriti i o *turskim inkunabulama*⁹, budući da su ovo prvi štampani primjerci i danas pravi štamparski rariteti u islamskom svijetu. Općenito je mišljenje, kada se radi o osmanjskom periodu, da su inkunabule samo knjige štampane u štampariji Ibrahima Muteferrike.¹⁰

Ovakva rana publikacija nije imala naslovnu stranu s bibliografskim podacima autora, naslova i izdavača. Osim prve korice i unutrašnje dvije stranice su prazne samo s paginacijom listova. Postoje i one koje obiluju kustodama, odnosno navođenjem početne riječi ili sloga neke stranice na dnu prethodne stranice.

Impresum stare štampane knjige se obično nalazi na kraju teksta gdje se u zadnjim rečenicama spominje autor, naslov, godina i štamparija u kojoj je štampana knjiga. Godina štampanja je često spjevana u stihu čiji je krajnji

8 Đorđe Pejanović, Štamparije u Bosni i Hercegovini 1529. - 1951., Sarajevo, 1952., str. 30-31.

9 *Inkunabule* označavaju knjige štampane u Evropi do 1500. godine. Ova vremenska granica nije općeprihvaćena, zato je logičnije inkunabulama smatrati one knjige koje označavaju knjigu koja se svojim fizičkim izgledom bitno ne razlikuje od svog rukopisnog primjerka. Nauka koja se bavi proučavanjem inkunabula zove se *inkunabulistika*. (A. Stipčević, *Povijest knjige*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1985., str. 311.)

10 Tatjana Paić-Vukić, Razvitak tiskarstva i inkunabule u islamskom svijetu, *Historijski zbornik*, god. 55, 2002., str. 49.

broj slova odgovarao brojčanoj vrijednosti tog datuma (*ebdžed*).¹¹ Mnoge od njih posjeduju i *Ex Librise*, oznake vlasništva ili pečate te razne bilješke kojima su vlasnici knjiga ostavljali svoj trag. I na kraju je ovakva knjiga često uvezivana u kožne poveze s utisnutim filigranima u sredini, sa strane ili oboje.

Od štampanih primjeraka štamparije Ibrahima Muteferrike Gazi Husrev-begova biblioteka posjeduje deset naslova. Kao ilustraciju ovdje navodimo neke:

1. **WĀNQULŪ**, Muḥammad ibn Mustafā al-Wānī. - *Kitāb-ı Lügāt-ı Wanqulu : Sihāh ġawharī*. - Istanbul : Dār tiba‘a al-ma‘mūr, 1141 H [1728 M]. - Sv. 2 ; 34 cm.

Osmanski jezik

Sign. O-55, O-56

Arapsko-osmanski rječnik.¹²

2. **KĀTĪB ÇELEBĪ**, Hāci Ḥalīfa Mustafā ibn ‘Abdullāh. - *Tuhfa al-kibār fī asfār al-bihār*. - Istanbul : Dār tiba‘a al-ma‘mūr, 1141 H [1728 M]. - 26 cm.

Osmanski jezik.

Sign. O-3780

Historiografsko djelo o pomorskim kretanjima Osmanlija. Pisac čak opisuje i pojedine brodove, njihove prednosti i način na koji se koriste. Na kraju alfabetskim redom nabraja sve zapovjednike brodova osmanske flote.

3. **SUHAYLĪ**-efendi. - *Tārīḥ-i Miṣr-i ġadīd. Tārīḥ-i Miṣr-i qadīm*. - Istanbul : Dār tiba‘a al-ma‘mūr, 1142 H [1729 M]. - 24 cm.

Osmanski jezik

Sign. O-3451, O-3451/1

Djelo iz historije Egipta.

11 Ebdžed je sistem brojčanih vrijednosti arapskog alfabeta (hurufata) kojim se određuju datumi.

12 Rječnik predstavlja prijevod s arapskog jezika djela pod naslovom *Tarğama sihāh ġawharī*. Osnovno djelo napisao je Ebū Naṣr Ismā‘īl ibn Hammād al-Ġawharī, po porijeklu Turčin. Rođen je u Farabu u Turskoj (otuda njegov nadimak el-Farābī), a umro u Nišapuru 393/1002. godine. Iako nedovršen zbog iznenadne smrti autora, ovaj rječnik je dugo vremena bio primjer izrade djela ovakve sadržine. Rječnik se sastoji od 40.000 riječi koje su poredane po alfabetu. Podijeljen je na 28 poglavlja (bāb) a svako poglavlje ponovo na 28 potpoglavlja (faṣl). Tiraž prvog izdanja prevoda ovog rječnika na turski jezik bio je 500 primjeraka. Godine 1755. pristupilo se drugom izdanju u tiražu od 4000 primjeraka. Za njega možemo slobodno reći da je najznačajniji rječnik srednjeg vijeka. Mnogo je prerađivan, komentaran i preveden te je dugo vremena bio temelj i uzor na kome su nastajali ostali rječnici. Bez obzira što je štampan, rječnik se i dalje nastavio prepisivati po raznim mjestima Osmanskog carstva. Jedan primjerak je prepisao u Sarajevu Mehmed-Razi Velihodžić, šejh i muderis Gazi Husrev-begova hanikaha, pedeset i tri godine nakon njegovog štampanja. Rukopis se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci pod br. R-3736. (Vidi više: Haso Popara, *Terdzeme-i Sihāh Dževherī // Islamske informativne novine Preporod*, god. 37, br. 19/861 (2007), str. 43).

4. **MURTAĐĀ**-efendi, Ḥusayn Nazmi-zade. - *Gülşen-i Hulefa*'. - Istanbul : Matba'ah Ibrāhīm Mutafarriqah, 1143 H [1730 M]. - 28 cm.

Osmanski jezik

Sign. O-3754

Kratka historija halifa.

5. **KĀTĪB ÇELEBĪ**, Ḥāci Ḥalīfa Mustafā ibn 'Abdullāh. - *Cihannüma*. - Istanbul : Dār tiba'a al-ma'mūr, 1145 H [1732 M]. - 31 cm.

Osmanski jezik

Sign. O-185

Geografsko djelo od 750 listova, 20 karata u boji te 15 grafikona o položaju Sunca, Mjeseca i Zemlje u svemiru. Na marginama se nalaze rukopisne bilješke.

Na nekoliko mjesta nalazimo ovalni pečat *Waqf Ġīno zādah 'Abdu-l-Baqī Efendi* vakuf Džino-zade Abdulbaki-efendije, sina poznatog kadije, kaligrafa i bibliofila Muhameda Bakija Džine-zade (18. stoljeće) iz Sarajeva.¹³

Ovo su, ujedno, i najstarije štampane knjige u Gazi Husrev-begovoj biblioteci. Stare su preko 270 godina i vrlo dobro očuvane.

Još jedno djelo štampano u Muteferrikinjoj štampariji, a za nas veoma važno i vrijedno spomena kao prvo štampano djelo jednog Bošnjaka, jeste:

6. **NOVLJANIN**, Omer-efendi. - *Ahvāl-i gazevât der diyar-i Bosna*. - [s. l.; s. n.], 1154 H [1741 M]. - 20 cm.

Osmanski jezik

Sign. O-2679

Ratovanje ili vojni pohodi Ali-paše Hekimoglua u Bosni (Boj pod Banjom Lukom) 1149.-1152./1737.-1740. Omer-efendija je ovdje opisao ratne događaje u Bosni i Srbiji u ratu između Austrije i Turske od maja 1736. do marta 1739. godine, naročito Boj pod Banjom Lukom.¹⁴

U vrijeme kada je *posjedovati knjigu* značilo posjedovati nešto vrijedno, vlasnici su uvijek nastojali zabilježiti na njenim koricama svoje ime i put kojim su došli u njen posjed (*ekslibris*). Jedan od takvih primjera je i ova knjiga od Omera Novljanina (živio u 18. st.) štampana prije 271 godinu u Istanbulu. Ovaj primjerak je odavno prava bibliografska rijetkost, a u nastavku donosimo prijevod bilješki i imena njenih vlasnika.

13 Ahmed Mehmedović, Hadži-hafiz Muhammed Baqi Džino-zade, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knjiga 29-30, Sarajevo, 2009., str. 231.

14 Ovo djelo je izazvalo veliko interesovanje te ubrzo doživjelo i prijevode na njemački i francuski a nešto kasnije i na engleski jezik. Bosanski prijevod svjetlo dana ugledao je 1994. godine u prijevodu dr. Fehima Nametka i dr. Lamije Hadžiosmanović. (Omer Novljanin, Ahmed Hadžinesimović, *Odbrana Bosne 1736-1739: Dvije neobjavljene hronike*, preveli i priredili dr. Fehim Nametak i dr. Lamija Hadžiosmanović, Zenica, 1994.)

Ratovanje ili vojni pohodi u Bosni do 1154. god.; Muhamed Esad, 1291. god. (1291/1874. god, u desnom gornjem ćošku). Abdurrahman el-Husejni, šejh hanikaha Mir-Buhari (u gornjem lijevom ćošku).

Revadır yarisına gerdüne Atarid böyle bir tarih,

Sezaver ana mahir olsa Mihr ve Müşteri Mirrih. (1193) (Pohvalni stihovi posvećeni ovom djelu s pečatom prstenjakom u kojem piše: Rabbi Sehhil umure Halil'in (Gospodaru, olakšaj život Halilu!); druga bilješka na lijevoj str.).

Ovo sam poklonio Sejjidu Mustafi od sekretara (katiba) Sadr-i azamove kancelarije (s repatim potpisom (kuyruklu imza) specifičnim za visoke državne službenike; treća bilješka na lijevoj str., bez datuma).

Potom je došla u posjed *Svrzo-zade 1291. god. (1291/1874. god., posljednja bilješka na lijevoj str.).*

U donjem lijevom ćošku nalazi se slabo čitljiv pečat prstenjak, vjerovatno još jednog vlasnika iz kojeg se naziru riječi: *...Abduhu Osman!* (Božiji rob Osman).

Zatim je došla u posjed *Sejfuddina Fehmija Kemure, sina Alijinog, rođenog i nastanjenog u Sarajevu, 1317. god. (1317/1899. god., s pečatom prstenjakom vlasnika, sredina str.).*

Jedan od vlasnika je i *Šerijatska sudačka škola u Sarajevu*, čiji pečat je otisnut u lijevoj donjoj str.

Njen posljednji i sadašnji vlasnik je *Gazi Hurev-begova biblioteka.*

Tu su još preostala četiri naslova djela iz Muteferrikine štamparije, i to: *Lisān al- 'aġam ili Farhang al-šu 'uri, Tārih-i Na 'īma, Tārih-i Rāšid Efendi, Tārih-i Çelebī-zade (Āsim Tārihi).*

Važno je spomenuti i štampara Bošnjaka *hadži Muharrem-efendiju Bosnevića (Sarajlija Muharrem Smajiš)*¹⁵, koji je svoju štamparsku djelatnost obavljao van Bosne i Hercegovine u Istanbulu. U štampanim primjercima osim najčešće korištenog imena ove štamparije *al-Hāc Muharrem Efendi Bosnawī Matbaası* nailazimo i na imena Bosnalı Muharrem Efendi Matbaası, Bosnalı Hacı Muharrem Efendi Matbaası, Bosnalı Hacı Muharrem Matbaası, Bosnalı Muharrem Efendi Matbaası, Bosnawī al-Hāc Muharrem Efendi, Bosnawī Hacı Muharrem, al-Hāc Muharrem Efendi, Hacı Muharrem Efendi Matbaası, Muharrem Matbaası. Štamparija je radila u devetnaestom stoljeću od 1273.-1309./1856.-1892. godine a Gazi Husrev-begova biblioteka posjeduje 150 djela koja su izišla iz ove štamparije.¹⁶ Među ovim djelima su i tri

15 Memija, *Bosanski vjesnici (...)*, op. cit. str. 14-15.

16 U literaturi nailazimo na podatak da je radionica (taşdestegah) hadži Muharrem-efendije Bosnevića osnovana 1862. godine na Fatihu ispod istoimene biblioteke (Berrin

primjerka djela Hasana Kafije Pruščaka *Rawḍāt al-ḡannāt fī uṣūl al-i'tiqādāt* (O-3521/2, O-6164 i O-11118/1) i dva primjerka djela Ahmeda Sudija *Šarḥ Gülistān* (O-30 i O-6434).

Alhamijado literatura (arebica)

Fond monografskih publikacija u Gazi Husrev-begovoj biblioteci posjeduje vrijednu i raritetnu zbirku alhamijado literature koju Muhsin Rizvić opisuje kao jednu jezičku neobičnu pojavu južnoslavenske literature koja zajedno s lingvističko-grafijskom zanimljivosti i svojom sadržinom pokazuje svoju specifičnost i kompleksnost.¹⁷

Alhamijado podrazumijeva literaturu na bosanskom jeziku pisanu arapskim pismom zvanim *arebica*. Naziv je izveden iz arapske riječi *al-a'jamiyy*, što znači strani, tuđi, nearapski. Izraz *alhamijado* je španskog porijekla (gdje se slovo *j* čita kao *h*) s arapskim članom *al* i kod nas je u upotrebi od dvadesetih godina 20. stoljeća.¹⁸ Bogatsvo primjera, u pisanom obliku, alhamijado književnosti bilježimo i kod nas u periodu nešto dužem od tri i po stoljeća.¹⁹

Arebica kao pismo doživjela je nekoliko svojih prilagođavanja fonetici bosanskog jezika a posljednja reforma u vezi je s imenom hadži Mehmed-efendije Čauševića (1870.-1938.), a s njim i štampanje knjiga ovim pismom i njena šira upotreba u narodu. Literatura štampana arebicom koja se nalazi u Fondu orijentalistike je uglavnom vjerskog i etičko-didaktičkog sadržaja.

Prvi štampani tekst arebicom, koliko je do sada poznato, jeste knjižica ilmihala od autora Mustafe Rakima *Ovo je od virovanja na bosanski jezik kitab*. Prvo izdanje ovog djela od 16 stranica litografisano je početkom šezdesetih godina devetnaestog stoljeća u Istanbulu a malo izmijenjeni naslov je glasio *Ovo je od virovanja kitab na jezik bosanski*. Drugo izdanje je, također, litografija i štampano je u Istanbulu 1285./1868. godine.²⁰ Iako je o

Küçükcan, Dünden bugüne matbaanın serüveni, *Milli Kütüphanemizin İlk Kütüphanecisi Leman Şenalp'e Armağan* içinde (s.158-172). Međutim, u Nacionalnoj biblioteci Turske, kao i u GH biblioteci nailazimo na knjige štampane u ovoj štampariji šest godina ranije (1273./1856.).

17 Muhamed Huković, *Zbornik alhamijado književnosti*, Sarajevo, 1997., str. 21.

18 Abdurahman Nametak, *Hrestomatija bosanske alhamijado književnosti*, Sarajevo, 1981., str. 7-8.

19 Najstariji, do sada pronađeni, tekst bošnjačke pisane književnosti na narodnom jeziku je ljubavna pjesma "Hrvat türkisi" iz 1588./89. godine od Mehmeda Erdeljca.

20 Srđan Janković je ovu studiju izradio na osnovu primjerka koji je posjedovao Orijentalni institut kada je tekst nastajao, međutim nije poznato da li neko od institucija kulture posjeduje ovaj primjerak danas. Pretraga virtualnih baza podataka nije polučila rezultate. Srđan Janković, *Ortografsko usavršavanje naše arebice u štampanim tekstovima: Uticaj ideja Vuka Karadžića, Prilozi za orijentalnu filologiju*, vol. 38 (1988), str. 14-15.

arebici puno pisano, znanstvenu osnovu za gramatološka istraživanja arebičkih tekstova postavio je njemački slavist W. Lehfelddt (*Das Serbokroatische Aljamiado-Schrifttum der Bosnisch-Hercegovinischen Muslime: transkriptionsprobleme*, München, 1969.)²¹.

Najstariji štampani primjerak djela na arebici u Gazi Husrev-begovoj biblioteci je kalendar *Mekteb* iz 1307.-1308./1889.-1890. godine. U njemu je objavljen *Ilmihal* te *Sufara* kojima je Čaušević htio pokazati kako učiti osnove svoje vjere i kako treba učiti arebicu.²² Nakon toga slijedi list *Tarik*, a onda i niz naslova vjerskog karaktera. Posljednje štampano djelo arebicom je *Mali Ilmihal* Sulejmana Mursela, koji je izašao 1363./1944. godine.²³ Od serijskih publikacija osim časopisa *Tarik*, arebicom su štampani i listovi *Muallim* i *Misbah* (kasnije *Yeni misbah*).

Vakifi i biblioteke

Od prvog vakifa, Gazi Husrev-bega, mnogo je ustanova i imena pojedinaca koja su upisana u inventarskim knjigama kao vakifi i (ili) darovatelji imovine i knjižne građe koju ova biblioteka već 475 godina sakuplja i čuva.

Sve do 1863. godine biblioteka je služila potrebama medrese i hanikaha. Od te godine premještena je u prostorije Gazi Husrev-begove džamije. Godine 1864. dobija svoga bibliotekara (*hafiza kutuba*) i njegovog pomoćnika, napravljen je pečat, njime obilježena građa i time ponajprije postaje javna ustanova na raspolaganju široj društvenoj zajednici.²⁴ Od ovog momenta mnogi su počeli uvakufljavati i poklanjati knjige Gazi Husrev-begovoj biblioteci. Bile su to manje ili veće zbirke, ponekad samo po jedan primjerak nekog djela označenog vlasničkim pečatom s kataloškom naznakom iz koje biblioteke je preneseno ili pisanom bilješkom ko uvakufljava ili poklanja

21 U GHB Evropski fond sign. III-3822

22 Mahmud Traljić, *Istaknuti Bošnjaci*, Sarajevo, 1998., str. 52-54.

23 Vidi više: Fatima Omerdić, Bibliografija štampanih djela arapskim pismom bosanskohercegovačkih autora u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knjiga 25-26, Sarajevo, 2007., str. 309-372.; Osman A. Sokolović, *Pregled štampanih djela na srpsko-hrvatskom jeziku muslimana Bosne i Hercegovine od 1878-1948 godine*, Sarajevo, 1955., str. 69-74.

24 Postoje jasne indicije da je Gazi Husrev-begova biblioteka i prije bila javna biblioteka. Na ovu mogućnost ukazuje i Smail Balić u djelu *Kultura Bošnjaka*, navodeći da mu je svojevremeno Taib Okić, u jednom privatnom pismu, skrenuo pozornost na to „da je Gazijina biblioteka po namjeni od prvog početka morala biti javna, jer je - prema zakladnici - bila osnovana da bi učeni ljudi u njoj prepisivali knjige, bili oni iz medrese ili van nje“. (Vidi više: Magistarski rad Osmana Lavića, *Biblioteke u Bosni u vrijeme osmanske vladavine*, Fakultet islamskih nauka, rukopis.)

knjigu.²⁵ Tako bilježimo starije štampane knjige iz medrese hadži Mehmeda Karadoz-bega u Mostaru, Elči Ibrahim-pašine medrese u Travniku, Osman Šehdi-efendije Bjelopoljca i dr.

Vrednije biblioteke su otkupljivane, neke su poklanjane a neke uvakufljivane. Značajnije biblioteke su: *Mehmeda Handžića* (u Orijentalnom fondu preko 700 knjiga), *Osmana Sokolovića* (u Orijentalnom fondu oko 1650 knjiga), *Muhameda Ševketa Kurta* (u Orijentalnom fondu preko 600 knjiga), *Sinanudina Sokolovića* (u Orijentalnom fondu oko 500 knjiga),²⁶ *Šabana Hodžića* (u Orijentalnom fondu preko 300 knjiga).

Vrijedna spomena su i sljedeća imena ljudi i ustanova koje susrećemo u inventarnim knjigama štampane orijentalistike kao značajne vakife ili darovatelje: Aganović Alija, Balić Smail, porodica Čaršimamovića iz Zenice, Čanić Salih, Čehajić Džemal, Čokić Abdurahman, Đulbi Abdulatif iz Ulcinja, Gadžo Azra, Hadžimurtezić Salih, Hadžirašidagić Husein, Kapić Ali-Rušdi, hafiz Kulenović Sulejman, Mujagić Ćamil, Mulabdić Edhem, Okić Tajib, Omerdić Muharem, Riđanović Muhamed, hafiz Sirčo Asim, hafiz Sokolović Sinanudin, Uprava Medrese (Zvornik), Šerijatska sudačka škola, Bakije i mnogi drugi.

Ukratko ćemo predstaviti tri biblioteke iz orijentalnog fonda čije zbirke se sastoje uglavnom od djela iz islamskih nauka, historije, književnosti te priručne literature na arapskom, osmanskome i, manje, na perzijskom jeziku.

Biblioteka Mehmeda Handžića: Mehmed Handžić (1906.-1944.) kao vrstan alim, učenjak posjedovao je vrlo bogatu biblioteku. Njegov interes za naukom bio je širok, a time se vodio i u prikupljanju literature koja je vrlo raznolika.

Mehmed-efendija je jedan od hafiza-kutuba (bibliotekara) Gazi Husrev-begove biblioteke. Prvi je započeo katalogizaciju građe ove biblioteke. U svoju knjigu inventara uveo je 4028 jedinica (1919 rukopisa i 2109 štampanih knjiga orijentalistike).

Osim islamskih nauka naročito se zanimao za književnost a što je rezultiralo da je još za studija u Kairu napisao na arapskom knjigu *Al-ğawhar al-'asnā fī tarāğim 'ulamā' wa šu'rā' Būsna*, što bi u prijevodu značilo Svijetli dragulj o biografijama učenjaka i pjesnika Bosne.²⁷

25 Mahmud Traljić, Hafizi-kutubi (bibliotekari) Gazi Husrev-begove biblioteke, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knjiga 5-6, Sarajevo, 1978., str. 45-50.

26 Azra Kantardžić, Fond knjiga na evropskim jezicima u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knjiga 29-30, Sarajevo, 2009., str. 293-296.

27 Djelo je podijeljeno na predgovor, uvod, 223 biografije učenjaka i književnika, dodatak i sadržaj. U predgovoru je navedena i literatura kojom se autor služio. Uvod sadrži historiju širenja islama u Evropi, geografski prikaz Bosne i Hercegovine, porijeklo stanovništva ovih krajeva, primanje islama te opis i karakteristike bosanskohercegovačkih muslimana.

U Fondu orijentalistike glavnina Handžićeve biblioteke nalazi se između signature O-648 i O-5996.²⁸

Biblioteka Muhameda Ševketa Kurta: Muhamed-Ševket Kurt (1879.-1963.) sin je muderisa Fadila Kurta iz Mostara. Svršenik medrese u Travniku i ruždije u Mostaru. Učenik čuvenog Alija Fehmija Džabića. Studije je nastavio u Istanbulu, gdje je proboravio punih 10 godina, odakle odlazi u Damask na učenje arapskog jezika. Po povratku u Bosnu 1908. postavljen je za imama i hatiba hadži Ali-begove džamije u Travniku. Godine 1914. postavljen je za muftiju u Banjoj Luci, a 1925. premješten je u istom zvanju u Tuzlu. Penzionisan je 1936. godine i od tada pa sve do smrti živio je u Tuzli.

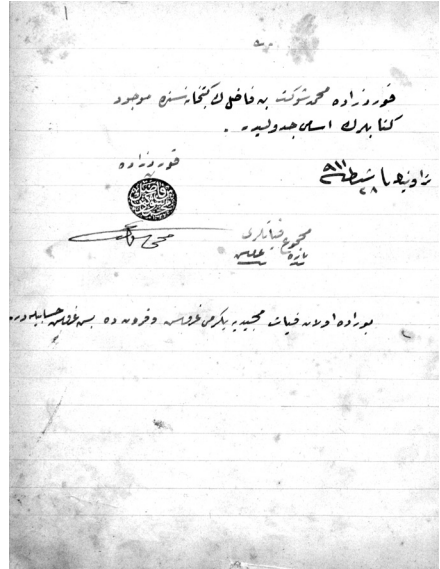
Dio biblioteke Muhamed-ef. nalazi se u orijentalnom fondu od O-6430-6713 i broji 646 publikacija. Strukturu njegove biblioteke čine islamske nauke (islamsko pravo, hadis, tefsir, tesavvuf, akaid, kur'anske nauke, historija islama) i to na arapskom i osmanskome jeziku. Unutar svake knjige utisnut je okrugli pečat na kojem piše *Muhamed Ševket bin Fadil, 1326. M* (1908. godina).

On je izradio i malu inventarnu knjigu popisa knjiga svoje biblioteke. Na unutarnjem naslovnom listu na osmanskome piše: *Kurt-zade Muhamed Ševket bin Fadil kütüphanesinde mevcut kitapların ismi cedvelidir. Travnik, 28. şubat 1911.* (Tabelarni popis knjiga biblioteke Kurt-zadea Muhameda Ševketa, sina Fadilova. Travnik, 28. februar 1911. godine). U tabelarnom popisu naveo je redni broj knjige, naslov i autora, mjesto izdanja, tom i svezak te cijenu knjige. Uvedeno je ukupno 328 djela.²⁹

Biografije učenjaka i književnika poredane su arapskim alfabetom, i to po imenu autora. U zbirci se nalazi i Mehemed-efendijin vlastiti primjerak knjige s rukopisnim bilješkama što nam govori da je sve do kraja života radio na unapređenju ove biografije. Djelo se može naći pod signaturnim brojem O-16944.

- 28 Rukopisni dio Handžićeve biblioteke obrađen je u Analim GHB (Vidi više: Osman Lavić, Rukopisi Mehmeda Handžića u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knjiga 13-14, Sarajevo, str. 37-50.)
- 29 Ova inventarna knjiga nema signature u evidenciji Arhiva biblioteke a pohranjena je s ostalim inventarnim knjigama orijentalnog fonda.

ردیف	عنوان
۸۸	تذکرہ کاتبانہ از طباطبائی
۸۹	المتن السانک فی ادب الکتاب و اشعاره و فی الفقه و الفیاض و فی التفسیر و فی الترمذی و فی التفسیر و فی الترمذی و فی التفسیر و فی الترمذی
۹۰	الطحاوی در علم الادب و الفقه و الفیاض و فی التفسیر و فی الترمذی و فی التفسیر و فی الترمذی
۹۱	نکات ادبیه ، نفیس المبتدئ لیکتف الذکر فیہ ، نفیس المبتدئ لیکتف الذکر فیہ ، نفیس المبتدئ لیکتف الذکر فیہ
۹۲	بہ غامق الفقه ، طبقات و ادب و فقه ، استنوار شریعتی موسیوف
۹۳	جدید رسائل - رسائل الطحاوی ، قرآن و تفسیر و فقه الحنفی
۹۴	امید عماد بہ تصانیف و آثار الطحاوی و در بیان تاریخ رسالہ
۹۵	تفسیر برہم شریعتی خردوش
۹۶	تفہیم حرفہ اتہ علمی از ہمیشہ
۹۷	تفسیر الامیر داماد شرح مائتین
۹۸	استعداد و محنت و دیلی از سید محمد علی ہاشمی صاحب کتاب
۹۹	مختار بارہ رسائل از ہمد
۱۰۰	تدریسات ختم علمی طبیب و حکیم شریعتی و دفتور مصطفی
۱۰۱	مکتب ادوار و مکتب دفتور
۱۰۲	الطحاوی بہ مکتبہ الکریم لتلاخ الکریم علیہا ما بہ فتنہ مدیدہ
۱۰۳	امالیہ الخضر السیف ابوالکلام علی بہ الظہر اجماع الخضر السیف
۱۰۴	تھی التفسیر و الطبیب

Inventarna knjiga Muhameda Ševketa Kurta

Biblioteka Abdullaha A. Bušatlića: Abdullah Ajni-efendija Bušatlić (1871.-1946.), šerijatski sudac, profesor na Šerijatskoj sudačkoj školi u Sarajevu, pisac³⁰ i veliki zagovornik napretka muslimana Bosne i Hercegovine u vjerskom, kulturnom i prosvjetnom pogledu.³¹

Svoju zbirku knjiga uvakufio je u Gazi Husrev-begovu biblioteku a svaka od njih je obilježena pečatom na kojem piše *Vakuf Abdullaha Bušatlića*. U fondu štampane orijentalne građe nalazi se oko 100 naslova sa ovim pečatom. Djela ove zbirke su iz sljedećih nauka: opće historije, historije islama i Osmanskog carstva, općeg i islamskog prava te metodologije, hadisa, islamske apologetike (posebno o jezuitima i kršćanima), osmanskog jezika i književnosti, politike, sociologije, biologije. U svoju biblioteku prikupio je djela svojih savremenika ili onih nešto starijih a među njima su tu i bosanskohercegovački autori kao što su: Hasan Spaho, Sejfullah Proho i Ali Fehmi Džabić.

30 Objavljivao je radove u časopisima Beharu, Gajretu, El-Hidaji a objavio je i dvije brošure..

31 Vidi više: Azra Kasumović, Hafiz Abdullah Ajni-ef. Bušatlić, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knjiga 17-18, Sarajevo, 1996., str. 323-333.

Inventarne knjige Orijentalnog fonda biblioteke

139

کتابت فاضل

اسماء کتب

عدد نسخ	نوع خط	وزن	تاریخ	اسم کتاب	عدد جلد	رقم
۳۸	باصه	۳۸	۱۲۶۴	تفسیر روح البیان	۱	۳
۳۸	فاری خسرویه	۳۸	۱۲۶۴	حاشیة شیخ زاده علی تفسیر الفاضل البضاوی	۱	۴
۳۷	فاری خسرویه	۳۷	۱۲۶۴	تفسیر نسیان	۱	۵
۳۷	نسخ	۳۷	۱۲۶۴	تفسیر ابوالسعود	۱	۶
۳۸	توقیف	۳۸	۱۲۶۴	یضف اول تفسیر فاضل بضاوی	۱	۷
۳۸	عرب	۳۸	۱۲۶۴	تفسیر ابواللیث	۱	۸
۳۸	نسخ	۳۸	۱۲۶۴	تفسیر من سورة العنكبوت الى اخره لفاضل بضاوی	۱	۹
۳۸	نسخ	۳۸	۱۲۶۴	دفعه حاشیة شیخ زاده علی تفسیر فاضل بضاوی	۱	۱۰
۳۸	نسخ	۳۸	۱۲۶۴	دفعه حاشیة شیخ زاده علی تفسیر فاضل بضاوی	۱	۱۱
۳۸	توقیف	۳۸	۱۲۶۴	تفسیر فاضل ابواللیث علی سورة النساء	۱	۱۲
۳۸	نسخ	۳۸	۱۲۶۴	تفسیر ابواللیث علی جزء النبیه و جلد من القلوب و ارباب الاقصار	۳	۱۳
۳۸	باصه	۳۸	۱۲۶۴	تفسیر سورة يوسف	۱	۱۴
۳۸	نسخ	۳۸	۱۲۶۴	بیت شریفین الی آخره تفسیر ترجمه نوی	۱	۱۵
۳۸	باصه	۳۸	۱۲۶۴	رساله سبعة شریفین للحادسی	۱	۱۶
۳۸	عرب	۳۸	۱۲۶۴	تفسیر جلالین	۱	۱۷
۳۸	نسخ	۳۸	۱۲۶۴	تفسیر فاضل بضاوی	۱	۱۸
۳۸	باصه	۳۸	۱۲۶۴	تفسیر بفاوی	۱	۱۹
۳۸	عرب	۳۸	۱۲۶۴	تفسیر انوار التلخیص جزء الثانی	۱	۲۰
۳۸	عرب	۳۸	۱۲۶۴	تفسیر لهما کنه الی الخیر من الاول الی نهاية سورة الاسل	۱	۲۱
۳۸	عرب	۳۸	۱۲۶۴	تفسیر کبیر علی سورة الفاتحة	۱	۲۲
۳۸	نسخ	۳۸	۱۲۶۴	تفسیر ترجمه نوی ناقص	۱	۲۳
۳۸	نسخ	۳۸	۱۲۶۴	تفسیر کشف	۱	۲۴
۳۸	نسخ	۳۸	۱۲۶۴	حاشیة شیخ زاده علی الفاضل البضاوی عن ابتداء سورة الیوسف الی انهاء سورة الریح	۱	۲۵
۳۸	نسخ	۳۸	۱۲۶۴	حاشیة شباب علی الفاضل البضاوی جزء واحد	۱	۲۶
۳۸	عرب	۳۸	۱۲۶۴	تفسیر فاضل بضاوی من اوله الی الجزء النبیه اغزا	۱	۲۷
۳۸	عرب	۳۸	۱۲۶۴	تفسیر کشف من سورة الفاتحة الی اخر سورة البقرة	۱	۲۸
۳۸	عرب	۳۸	۱۲۶۴	تفسیر ترجمه نوی ناقص	۱	۲۹
۳۸	باصه	۳۸	۱۲۶۴	تفسیر کبیر	۱	۳۰
۳۸	باصه	۳۸	۱۲۶۴	تفسیر عبده ابن عباس	۱	۳۱
۳۸	نسخ	۳۸	۱۲۶۴	تفسیر کشف	۱	۳۲
۳۸	باصه	۳۸	۱۲۶۴	حاشیة فنی علی تفسیر الفاضل	۱	۳۳

Prvi popis orijentalnih knjiga, sidžila, vakufnama i rukopisa prema predmetu (tematski) uradio je Salih Sidki-efendija Hadžihusejnović-Muvekit (u. 1888.)³² a trideset godina kasnije, 1912. godine, uradio je to i njegov sin Mehmed Akif-efendija (r. 1870.) a što se i vidi iz njegova potpisa na kraju knjige. Ovaj popis³³ je Uprava Gazi Husrev-begova vakufa u Sarajevu dostavila Biblioteci 05. novembra 1936. godine i danas ovi inventari služe kao sekundarna literatura pri pregledu i istraživanju prvotne građe Gazi Husrev-begove biblioteke.

Postoji još jedan popis knjiga koji je po sadržaju i shemi pisanja sličan prvom popisu, samo što je kraći i sadrži manje građe a vodi se pod signaturom A-51/Inv.³⁴

Mehmed-efendija Handžić bio je prvi koji je započeo katalogizaciju knjižne građe. Prvi zadatak mu je bio inventarisanje rukopisa, međutim pošto je cijela građa bila smještena zajedno kako je nailazio na štampane knjige i njih je popisivao u istu knjigu. Razlikovali su se samo po tome što je inventarni broj rukopisa zaokružen crvenom olovkom. Za obje vrste građe više informacija o djelu pisao je na listićima prateći inventarni slijed, posebno kada se radilo o rukopisima koje je potpuno obrađivao. Ovo je na neki način i preteča prvog kataloga Gazi Husrev-begove biblioteke kojeg je Mehmed-efendija zaposlivši se u biblioteci i imao u svojoj viziji uraditi. On je u inventarnu knjigu uveo knjige od rednog broja 1 do 2056.

Osim ovog zajedničkog inventara Handžić je izradio i poseban katalog štampanih knjiga na orijentalnim jezicima (*Katalog štampanih knjiga na orijentalnim jezicima. Izradio: H.M. Handžić*). Postoje dva toma (veličine 18x21 cm) ovog kataloga i to II i III dok prvi tom nedostaje. Mehmed-ef. je svaku publikaciju obradio na posebnom kataloškom listu, dao joj redni broj, naslov (arapskim pismom), kratak opis sadržaja, autora te godinu i mjesto izdanja.³⁵ Dakle ovo je prvi katalog štampane orijentalne knjige.

Nakon njega je došao Mahmud-efendija Traljić, koji je uvodio daljnje brojeve od 2057 do 2706.

32 Signatura A-1/Inv.

33 Signatura A-2/Inv.

34 Popis je bio zaveden pod br. 179 u privremenom spisku knjiga i dokumenata u trezoru GHB biblioteke iz 1950. god. a vodio se kao Popis rukopisa iz Gazi Husrev-begove biblioteke kojeg je izradio Salih Sidki Hadžihusejnović Muvekkit. Treba naglasiti da je ovaj popis po rukopisu, formi i sadržaju skoro identičan kao i popis *Esami kutub defteri* (Popis imena knjiga) kojeg Fejzullah-ef. Hadžibajrić u svom navedenom radu o Inventarima Gazijine biblioteke (fusnota br. 17) pripisuje njegovom sinu Mehmedu Akifu.

35 Katalog sv. II, A-35/Inv. b i katalog sv. III A-35/Inv. b (nedostaje prvi sv. ovih kataloga).

Nakon njega je Fejzulah-efendija Hadžibajrić nastavio s unošenjem jedinica u ovaj inventar do broja 4028, s kojim i završava unošenje jedinica rukopisa i štampane građe na orijentalnim jezicima u jedinstvenu inventarnu knjigu.³⁶

Prema popisu Komisije za pregled i popis Gazi Husrev-begove biblioteke iz 1950. godine a po dolasku novog upravnika Muhamed-efendije Pašića u fondu Orientalnih štampanih knjiga bilo je 6026 jedinica, od kojih je bilo obrađeno 3901 jedinica. Od 1951. godine Fejzullah-efendija je otpočeo sa savremenom katalogizacijom štampanih knjiga na orijentalnim jezicima (A-40/Inv.i A-41/Inv.), a po uzoru na biblioteke tadašnjih institucija. On je ukupno obradio 4710 jedinica zaključno sa 17. septembrom 1964. godine.

Osam godina nakon toga, tačnije od 20. aprila 1972. godine na obradi štampane orijentalistike počeo je raditi Zejnil-ef. Fajić. Poslije su s radom nastavili Selim-ef. Jelovac i Muharem-ef. Hasanbegović. Zejnil-ef. je obradio od rednog broja 4711-7362 (A-40/Inv. - A-42/Inv.), Selim-ef. od 7363-11668 (A-43/Inv. - A-45/Inv.).

Fond orijentalistike danas

Katalogizacija je skup poslova, odnosno popisivanje svih relevantnih podataka s jedne publikacije pomoću kojih će ona biti identifikovana i prezentirana u katalogu biblioteke. Obrada se vrši na osnovu određenih pravila i njome se mora osigurati dovoljan broj podataka za identifikaciju publikacije. Katalogizacija se vrši *de visu*, tj. obradom knjige neposrednim uvidom u nju, što osigurava autentičnost navedenih podataka. Podaci o publikaciji uzimaju se s naslovne strane, kao i s korica ukoliko su prvi nedovoljni, s poleđine naslovne strane, s posljednje strane (kao što je to slučaj s starom orijentalnom knjigom). U pronalaženju nenavedenih podataka, usljed oštećenja, nedostatka prvih ili posljednjih stranica, mogu pomoći izdavački katalozi, bibliografije i slično. Najnoviji usvojeni međunarodni standardi regulišu obradu svih vrsta knjižne i neknjižne građe.

Svaka knjiga prije nego što dođe na policu mora da prođe kroz niz operacija, a to su:

- *fizička obrada* (prijem publikacije, pregled ispravnosti, rasijecanje listova, stavljanje pečata),

- *inventarisanje* (sve što biblioteka želi da uvrsti u svoje fondove mora se inventarisati, a obaveza je svake biblioteke da ima knjigu inventara koja pokazuje brojno i vrijednosno stanje publikacije koje biblioteka ima u svojim fondovima; za sve vrste bibliotečkog materijala vode se posebne knjige),

36 Fejzulah Hadžibajrić, O inventarima knjiga Gazi Husrev-begove biblioteke, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knjiga 5-6, Sarajevo, 1978., str. 58-61.

- *signiranje*, tj. mjesto gdje se publikacija nalazi (znači da svaka knjiga, publikacija mora u biblioteci da ima svoje mjesto na polici; signatura se upisuje u inventar, na kataloški listić i na publikaciju),

- *katalogizacija*,

- *indeksiranje*,

- *klasifikacija i smještaj* (na razne načine, po raznim sistemima, ali uvijek tako da se u svakom momentu zna gdje se nalazi; *sistemska način*, kada se knjige smještaju na osnovu sadržaja, i *nesistematika*, kada se knjige smještaju po nekom formalnom principu, npr. inventarni broj (*numerus currens*), format, abecedni red pisaca; *lokalni smještaj*, kada signatura sadrži obilježje police, reda i broja u okviru reda).

Fond orijentalistike Gazi Husrev-begove biblioteke složen je prema formalnom načinu signiranja i zasniva se na primjeni tekućeg broja (*numerus currens*) koji počinje od broja 1 (jedan) a označava se arapskim brojevima. Time je signatura istovjetna inventarnom broju. Ako se radi o publikaciji s više naslova, onda se za svaki naslov napravi nova kartica (record) i dodaje /1, /2, itd. Ovo se posebno odnosi na staru knjigu koja pored osnovnog teksta sadrži komentare i glose na dato djelo od različitih autora u jednom uvezu.

Kataloška obrada se vrši prema *ISBD(M)*-u, odnosno Međunarodnom standardnom bibliografskom opisu za monografske publikacije. Vrsta kataloga u postupku katalogizacije je formalni *mjesni* (*topografski* ili *inventarni*) katalog. Ovo je interni katalog i u njemu je zastupljena cjelokupna, obrađena knjižna građa fonda. Kataloške jedinice topografskog kataloga sadržavaju potpun opis. Bitno je da kataloška jedinica ima signaturu, jer u ovom katalogu bibliotečke jedinice slijede smještaj građe na policama.

Od 1996. godine u Gazi Husrev-begovoj biblioteci počelo se s automatskom katalogizacijom knjižne građe. Tako je i orijentalni fond prešao na automatsku obradu knjiga, a samim tim slijedile su i sve ostale olakšice koje u manipulisanju informacijama ovakav vid katalogizacije sa sobom donosi.

Ono što predstavlja izazov a ponekad i otežavajuću okolnost u samom procesu obrade orijentalne knjige jeste uporedna upotreba latiničnog i arapskog fonta. Brojni su kompjuterski programi i softveri koji se bave ovom problematikom, ali je malo onih koji zadovoljavaju stvarne potrebe svih bibliotečkih standarda.

Danas se fond orijentalistike obnavlja putem poklona, donacija i vakufa. Sva građa Gazi Husrev-begove biblioteke dostupna je korisnicima u svakom momentu a više podataka može se naći na našoj web-stranici www.ghb.ba.

Zaključak

Fond štampane knjige na orijentalnim jezicima je još jedan neistraženi dio Gazi Husrev-begove biblioteke. Najstariji štampani primjerci, stara štampana knjiga općenito, prve štamparije, knjige na arebici, vakufi i vakifi, ekslibrisi i rukom pisni komentari na marginama, načini na koji je obrađivana ova knjiga, ljudi koji su radili na obradi ove knjige; sve su to pitki, neiscrpnii izvori od kojih je moguće sačiniti lijepe rijeke znanja koje će teći i obznaniti naučnom svijetu bogatstva ove prvoosnovane bosanskohercegovačke biblioteke.

The Orientalistic fund in Gazi Husrev-bey library

(Summary)

The paper gives a brief description of the printed book fund in oriental languages of the Gazi Husrev - bey Library. There are many factors that have influenced the delayed appearance of printed books in the Ottoman Empire so it occurs in the early 18th century. Gazi Husrev-bey's Library has preserved the editions of first printing office of Ibrahim Müteferrika in Ottoman Empire, which are true typographical rarities, some researchers deal with them also as Turkish incunables. Furthermore, this fund holds a valuable collection of Arabica written titles which makes an important segment in the study of Bosnian language and literature. Until the mid 20th century the fund of printed books in oriental languages had been dealt along with handwritten ledger as evidenced by the inventory books of Gazi Husrev-bey Library. For a long time these printed books, along with the manuscripts, were the only sources for the study of Islamic studies in this area. Most of the holdings of the fund are automatically processed and its database is available to researchers.